

TÖREDÉKES JEGYZETEK A JÁTÉKOKRÓL

Tomán László

A *Híd* szerkesztősége megkért — bizony, elég későn —, írjak a VIII. Jugoszláv Színházi Játékokról. Én meg akkor már rég megírtam róluk mindent, majdnem mindent, egy hetilapnak. Néhány előadásról külön-külön, s egy hosszabb cikkben összefoglaltam benyomásaimat. Amit a Játékokról mondani akartam, többé-kevésbé elmondtam hát már. Megpróbáltam mégis; legyen nyoma a színházak versengésének a *Híd*ban is.

Nem kell mentegetőznöm: nem írhattam bírálatot; csupán néhány szubjektív (és persze: utólagos) följegyzést, észrevételt közlök az alábbiakban. Törmelkeket. Az olvasó talán, ha van fantáziája, ebből is összeállíthatja a VIII. Színházi Játékok képét. Ha ez a kép nem lesz reális, ha nem lesz átfogó, nem az olvasó a hibás. Bizonyára alulírott nem hordott össze elég törmeléket.

S ha nem is volt érdemes?

CÉLOK ÉS EREDMÉNYEK

A jugoszláv drámairodalom talán válságos, de biztosan: nehéz pillanataiban, amikor csak elvétve, ritka kivételképpen játszottak színházaink hazai színműveket, Jovan Sterija Popović kettős jubileumának évében, 1956-ban alapították meg a Jugoszláv Színházi Játékokat. Azóta mindazok, akiket valami a színházhoz fűz — drámaírók, színészek, rendezők, kritikusok és persze a közönség —, különös várakozással tekintenek a májusi ünnepi játékokra. Mit várnak, mit várunk, mit várhatunk a színházi évad végén két héttől, tíz-tizenkét előadástól? Nagy drámákat — legalább egy nagy drámát —, színvonalas, újszerű rendezést, mesteri alakításokat? Vagy csak azt, ami lehetséges, elérhető, megvalósítható?

Mindenki mást vár. De mindenki annak teljesítését várja, ami a Játékok célja: fejleszteni, ösztönözni a hazai színművészetet és drámairodalmat, ápolni a színházi kultúrát, megvitatni és tanulmányozni a színművészet problémáit. A célokat természetesen nem lehet néhány év alatt elérni. Nyolc év se elég, hogy teljes egészében megláthassuk, milyen a Játékok hatása, hatottak-e egyáltalán a színművészetre, drámairodalomra. S most, a nyolcadik Játékok után újra ugyanaz a kérdés merül fel, melyet az első vagy a második Játékok után feltehattünk: van-e már igazi jugoszláv dráma, van-e sajátos színházi kultúránk?

A kérdésekre pedig a nyolcadik Játékok után sem adhatunk kielégítő választ. Mind több a hazai dráma, már egy-két európai, sőt világviszonylatban is jelentős rendezőnk, nagy színészünk is van, de az általános fejfödés nem olyan, amilyent kívánunk.

Eddig például öt hazai dráma kapott Sterija-díjat (Aleksandar Obrenović és Đorđe Lebović: *Menyei osztag*, Marijan Matković: *Almok vására*, Miroslav Krleža: *Aretaios*, Dominik Smole: *Antigoné*, Borislav Mihajlović: *Banović Strahinja*). Ha ehhez hozzászámítunk kettőt-hármat, melyek nem kaptak díjat, de megközelítik a díjazottak színvonalát, az eredmény se mennyiségben, se minőségben nem elégíthet ki bennünket. Hallatszanak olyan hangok, hogy az írók nem alkothatnak minden évben remekműveket; ez a megállapítás azonban nem veszi figyelembe, hogy még nem tűnt fel az az író, aki legalább időnként remekműveket alkotna. Őt díj — öt név; s csak Miroslav Krleža mögött áll drámák sorozata, igazi drámai oeuvre. Az Obrenović—Lebović kettős későbbi — közös vagy egyenkénti — kísérletei, talán a *Variációk* kivételével, nem sikerültek; Mihajlovićnak ez az első eredeti drámája. A mi véleményünk szerint ő az, akitől a jövőben legtöbbet várhatunk, hacsak nem teszi le a drámaírói tollat, miként letette a kritikusét!) Hiányzik hát egy alkotó egyéniség, egy vérbeli drámaíró, akitől évről évre, vagy két- vagy háromévenként egy nagy művet kaphatnánk. Igazi nemzeti drámairodalom pedig nincs igazi drámaírók nélkül. Egy Sterija és egy Nušić, hogy hazai példánknál maradjunk, igazolják ezt a nézetünket.

Az ideai Játékok után is időszerű tehát a kérdés: ki marad meg, ki viszi még tovább? Krležáról most nem beszélünk, az *Aretaios* óta nincs új drámája, úgyhogy az idén is csak a régi Krležát mutatták be. Bennünket pedig a holnap érdekeli. Mihajlović az egyetlen, akiben bízhatunk, akitől merünk várni valamit, újat, nagyot. Kívüle egyetlen igazi drámaírói tehetség sem jelentkezett a VIII. Játékokon. Kozak, úgy látszik, megrekedt a tavalyi *Afférál*, Radović nem drámaíró, Matić nem is akar lenni, Zmavc nem jöhet számításba, Dilkić még kevésbé, Mila Markovićról pedig nem is kell beszélni.

A VIII. Jugoszláv Színházi Játékok közönsége azonban látott egy előadást, amely csak vendég volt a Játékokon, s mi úgy véljük: igazságtalanul csak vendég. Velimir Lukić *Oswald király hosszú élete* című művére gondolok. Ez az a mű, amely reményt ad, hogy szerzője — *Megkövült tenger* című drámája tavaly sikert aratott — maholnap betölti a ma még üres, de őt bizonyára megillető helyet. Ha van annyi ereje, hogy kitartson, ha van ereje mindig újra meg újra felvenni a harcot, mindent kockára tenni a sikerért, ha nem veszi el hitét, s ha két említett darabja nemcsak véletlen felvillanás, csalóka játék, akkor Velimir Lukić meg fogja írni a nagy drámát, talán — a nagy drámákat.

A többi — a rendezés, a színészek — más kérdés. Az idén például néhány olyan előadást láttunk, melynek rendezése kiváló volt. Gondolunk itt a *John Peopelfox kapitányra* Miroslav Belović rendezésében, Dušan Matić *Szélrózsájára* Boda Marković rendezésében, a *Banović Strahinjára* Mata Milošević rendezésében, Krleža *Agónia* című művének előadására Franc Jammik rendezésében és persze az *Oswald király hosszú életére*. melyet Braslav Borozan rendezett. De nem gondolunk az *Intim történetekre* is, melynek rendezője, Milenko Šuvaković, Sterija-díjat kapott. Van tehát néhány kiváló rendezőnk — persze ide kell számítanunk azokat is, akik nem jutottak el az ideai Játékokra. Hasonló a helyzet a színészekkel is. Néhány alakítás — Olga Savićé, Mata Miloševićé a *Banović Strahinja*-ban, Božidar Stošićé a *John Peopelfox kapitányban*, Ksenija Jovanovićé és Mirko Milisavljevićé az *Oswald király hosszú életében*, Stane Se-

veré és Sava Severováé az *Agóniában*, Dragoljub Milosavljevićé és Franja Živnié az *Intim történetekben* — a művészek érettségéről, bizonyos esetekben virtuozitásáról tett tanúságot. Új név, új tehetség az idén sajnos nem örvendeztetett meg bennünket.

Ha a Játékoknak egy-egy színházi évad mérlegének kell lenniük, s ha egy év hazai drámai termését a Játékokon bemutatott darabok szövegéből vizsgáljuk, akkor nem lehetünk optimisták. Lukić színművét is beleszámítva, összesen két értékes új darabot láttunk — a különös véletlen folytán ugyanis a többi darabból régebbi keletű.

Tehát Lukić *Oswald király hosszú élete* és Borislav Mihajlović *Banović Strahinja* című darabja az, ami a VIII. Jugoszláv Színházi Játékokat fémjelezte, ezek az elmúlt esztendő kiemelkedő művei. Hajlamosak vagyunk csupán a szövegek alapján megítélni egy esztendő sikereit — a rendezők és a színészek külföldi szerzők műveinek előadásával is jelentős eredményeket érhetnek el, sokszor nagyobbakat, mint hazai darabokban. A jugoszláv drámairodalom gazdagodása tehát a legnagyobb gond. S nyolc év alatt öt-hat kiemelkedő, maradandó mű: jóval kevesebb annál, amit várunk, amire, végeredményben, a jugoszláv színházi kultúrának — fejlődése érdekében — szüksége van. Olyan darabokkal, mint Mila Marković *Intim történetekje*, nem jutunk sokra. A *Mennyei osztag*, a *Variációk*, az *Antigoné* mindig újra reményt adtak, hogy nemcsak nagy mű születik, hanem igazi drámaíró is: művek születtek, de késik a nagy drámaíró, egy olyan drámaíró, aki a színház történetében egy kort jelez, mint — hogy ismét hazai neveknl maradjunk — Držić, Sterija vagy Nušić a maguk idejében. Miroslav Radonjić, a Játékok titkára több mint ötszáz hazai színművet sorol fel a VIII. Színházi Játékok katalógusában; vannak a jegyzékben persze percéletű, bukott darabok is, új nagy mű annál kevesebb. S a listán levő színművek száma még szaporodni fog. Kis vidéki színházak továbbra is játszanak majd értéktelen színdarabokat, a szerzők legnagyobb megelégedésére, s gyarapodik majd a Jugoszláv Színpadi Szerzők Egyesületének tagsága. A jugoszláv színművészetnek azonban vajmi kevés haszna lesz az egészből: a mennyiség növekedése aligha jelent egyúttal minőségi javulást is.

Nagyon sötét ez a kép? De reális. És minél sötétebb, annál szomjasabban várjuk a májusi Játékokon a legjobbakat.

Nyolc év alatt azonban azt kellett tapasztalnunk, hogy hiába várjuk ide őket.

Van ugyanis egy minősítő bizottság, amely ez alatt a nyolc év alatt igen sok olyan színművet nem bocsátott a Játékok bíráló bizottsága és a bíráló bizottságnál sokszor szigorúbb közönség elé, amely felvehette volna a versenyt a szerencsés kiválasztottakkal. Nem szeretnénk vitatkozni a minősítő bizottság tagjaival, illetékességüket sem kívánjuk kétségbe vonni. Inkább arra kell gondolnunk, hogy voltak szempontjaik, amelyek károsan befolyásolták döntésüket. Csak egy kérdés: miért jutott oly kevés vígjáték a Játékokra? Az idén például egyetlenegy sem láthatunk! Pedig Fadil Hadžić vagy Žika Živulović komédiái lépést tartanak az idővel, szatírájuk heves, találó, és abban, amit elmondanak, benne van a valóság.

Azt sem hallgathatjuk el, hogy a minősítő bizottság ugyancsak kevés megértést tanúsított a színpadi kísérletek iránt. Így az idén nem került a Játékokra Miloš Mikeln *Adminisztratív balladája*, s ez az év sem múlt el anélkül, hogy ne lett volna mit felrónunk azoknak, akiktől a Játékok repertoárja függ. Természetesen nem érvényesülhetnek egyéni nézetek, nem lehet döntő az egyéni ízlés, de ha egy év drámai termésének keresztmetszetét akarjuk látni, akkor se a komédiákat, se a kísérleteket nem szabad kizárunk a Játékokról!

KRLEŽA A JÁTÉKOKON

„Talán egyetlen frónk sem annyira a mi viharos, forradalmi korunk embere, mint Krleža. . .”
(Dušan Matić)

Krleža jubileumának különös jelleget kellett volna adnia a VIII. Színházi Játékoknak. A színházak azonban nem úgy állították össze idei repertoárjukat, hogy méltóképpen mutassák be Krleža műveit. Az interpretáció sem adott semmi újat. Így csak annak örülhetünk — ha már nem volt új Krleža-mű —, hogy a ljubljanaiak értékes előadással jöttek Novi Sadra.

A Szerb Népszínház egy korai Krleža-drámával, a *Kolumbusz Kristóffal* kísérletezett, de hogy a siker nem volt teljes, annak nemcsak maga a darab — anakronisztikussá vált utalásaival — volt az oka, hanem a rendező is, aki semmilyen új hangsúlyt nem vitt a játékba, s nem volt bátorsága az időtálló örök emberi mozzanatok kiemelésére.

A DARABOKRÓL, RÖVIDEN

Banović Strahinja. Megvan benne minden, ami egy nagy drámához kell. És mi hiányzik? Erre a kérdésre csak egy paradoxonnal tudnánk válaszolni. Mindenesetre: Mihajlovićtól olyan nagy darabot is várhatunk, amelyből semmi sem hiányzik.

Párbeszéd. Kozak elkésett. Talán ezért papirosfigurák a darab szereplői.

John Peoplefox kapitány. Ha megszámlolnánk, hány kalóz játszik a darabban, rádöbbenénk a rendező, Miroslav Belović zsenialitására.

Szélrózsa. A megelevenedett szürrealizmus. Mindennél fontosabb: Matić költői szövege tökéletesen érvényesült.

Jubileum. „A keletkezőfélben levő társadalmi viszonyok drámája.” (Žmavc) A szerző téved. Epp a viszonyokat nem mutatta meg. . .

Ladik a zöld folyón. Akárcsak Kozak, Diklić is elkésett. Vagy inkább a minősítő bizottság? Komolyan: egy jobb együttes és egy jobb rendező talán el tudta volna hitetni velünk, hogy a darab is jó.

Oswald király hosszú élete. A Játékok vendége — túltett azokon, akik nem mint vendégek kerültek a Játékok műsorára.

Imtim történetek. Ma sem értjük, miért kellett ezt a darabot a Játékokra hozni. Azért, hogy rendezője s egy színész díjat kapjon? Vagy hogy egy „ismeretlen” szerzőt „fölfedezzenek”? Inkább maradt volna ismeretlen.

VELEMÉNYEK, ÜTLETEK

„Aggasztó egyesek és bizonyos csoportok viszonya a színházhoz és a színművészethez. Ezek azt mondják: van televízió, van filmünk, s ezért nincs rá szükség, hogy a közönség pénzelje a színházakat. . . Ezek az emberek elfelejtik, hogy azokkal az összegekkel, melyekkel a közönség a színházakat pénzeli, nagyrészt segíti a televíziót és a filmet is, hisz a színházak művésztagjai nélkül se a televízió, se a film nem készíthetne el egyetlen műsort, nem végezhetné el egyetlen feladatát. . .” (Lojze Filipič, a ljubljana Városi Színház igazgatója).

Elhangzott olyan vélemény, hogy a Játékokat kizárólag az új dráma-irodalomnak kellene szentelni, még annak árán is, ha csak minden második vagy harmadik évben rendezik meg. Ezen érdemes elgondolkozni. Egy ilyen döntés megváltoztatná a Játékok jellegét, de nemcsak abban az értelemben, hogy időszerűbbé tenné, s nemcsak azért, mert több idő jutna az új műveknek, hanem azért is, mert keményebb harc dúlna a babérokért...

Érdemes-e egyáltalán új gondolatokat fölvetni, ötleteket adni? Sok javaslat, sok bíráló megjegyzés hangzott el, de mindebből nagyon keveset fogadtak el az illetékesek. A problémák pedig sokasodnak. Ki és mikor foglalja össze őket? S mikor beszélhetünk majd megoldásukról?

Valaki arról írt a Játékok könyvatos közlönyében, hogy évente, a színházak versengésének idején, találkozhatnának a színikritikusok, sőt, esetleg megalakíthatnák a színikritikusok egyesületét. A találkozók kétségtelenül hasznosak lennének, de az egyesület... A Színpadi Szerzők Egyesülete megalakításának gondolata is a Játékokon született, az idén meg is tartotta első évi közgyűlését, de megalakulása és az első közgyűlés közötti időszakban alig hallatta hangját. A kritikusok egyesülete hangsúlyosabb lenne?

A kritikusok mindenévi találkozásának gondolatát mégis támogatni kell. Az ilyen megbeszéléseknek nemcsak a kritikusok látnák hasznát, hanem a színházi emberek s a drámaírók is. A kritika szervezettebb, elvszerűbb lenne, s talán-talán megszületne az, ami, azt hiszem, nagyon hiányzik a Színházi Játékok díjazási rendszerében: a kritika díja.

Most már, úgy látszik, mindenki levette, mindenhol levették a napirendről a Jugoszláv Színházi Játékok megszüntetésének, felszámolásának gondolatát. A Játékok a jugoszláv kultúra legkiemelkedőbb eseményeinek egyike. Most még csak a drámai termés — vagy a drámaírók terméketlenségének — problémája kell hogy lekerüljön a napirendről.

Akkorra talán felépül a Szerb Népszínház új épülete is.

Addig pedig mindannyian nagyon, de nagyon türelmesek leszünk, ha a minősítő bizottság téved, ha a bíráló bizottság igazságtalanul osztja ki a díjakat, ha a közönség a középszerűségnek tapsol és elutasítja a kísérleteket, ha a színikritikusok elvetik a sulykot, ha...

De talán nem kell már sokáig feltételes mondatokban beszélni, ha a Játékokról szólunk...